

Recenzie

Marek Jakoubek (ed.): Cikáni a etnicita

Triton, 2008, Praha/Kroměříž, 408 s.

Sborník *Cikáni a etnicita* zahrnuje překlady vybraných textů publikovaných v předních světových společenskovědních (především antropologických) časopisech a významných sbornících v období od 70. let do současnosti. Jejich autory lze bez rozpaků klasifikovat jako intelektuální špičku recentních ciganologických studií, přičemž do výběru editora Marka Jakoubka se dostaly ty jejich práce, které se zaměřují na problematiku utváření etnické identity u různých cikánských populací. Etnografický záběr jednotlivých studií je přitom velmi široký, stejně jako uplatňované analytické sociálněvědní perspektivy.

V recenzované antologii překladů (pomineme-li úvodní stať a článek samotného editora) se objevují jak obecně-teoretické stati zaměřené na ideové a politické pozadí vzniku a šíření romského etnorevitalizačního hnutí v Evropě a ve světě, tak případové studie sledující způsoby uplatňování etnických identifikací tzv. romských populací v konkrétních situačních kontextech, resp. v konkrétních politických a geografických souvislostech. Pro jasnější představu uveďme několik témat, jimž se zde autoři jednotlivých studií věnují. *Judith Okely (Některé politické důsledky teorií o cikánské etnicitě: role intelektuála)* na konkrétních příkladech ukazuje roli, kterou hrají texty a výpovědi intelektuálů a společenských vědců při utváření a šíření romské etnické ideologie. *Wim Willems (Smrtelná past etnicity: Historie studia Cikánů)* kritizuje převažující pojetí romských/cikánských populací, které vychází z představy, že se jedná o jednu „etnickou skupinu“ založenou na jednotném (jazykovém, pokrevním, historickém apod.) původu, přičemž poukazuje na fakt, že mnohá tvrzení jsou v „ciganologickém diskurzu“ prostě jen přepisována z textu do textu, aniž by byla podrobena kritické revizi. *Paloma Gay Y Blasco (Neznáme svůj původ: Jak Cikáni z Jarany zacházejí s minulostí)* ukazuje rozdíl mezi konceptualizací minulosti u španělských Gitanos a způsobem, jak se s minulostí zachází v diskurzu nacionalistickém/etnickém. Dokládá přitom, že chápat Gitanos skrze etnický koncept minulosti je nepřipadné a sleduje, jak se „mýtus původu“ Gitanos postupně etabluje u okolních populací v podobě etnických stereotypů, resp. jak Gitanos začínají nahlížet sebe sama optikou nacionalistických schémat. *Patrick Williams (Neviditelnost pařížských Kalderašů: Vybrané aspekty ekonomických aktivit a sídelních*

vzorů kalderašských Romů z pařížských předměstí) ve své případové studii o pařížských Kalderaších ukazuje formy adaptace této skupiny na ekonomické podmínky velkoměsta, jejichž součástí je strategické zamlčování „etnické identity“, které paradoxně sociální soudržnost neoslabuje, ale naopak ji utvrzuje. Andrzej Mirga (*Kategorie 'romanipen' a etnické hranice Cikánů*) se ve svém textu zabývá samotným jádrem cikánské identity, kategorií „romanipen“ (cikánství, bytí Cikánem) a zejména její roli při konstituci a udržování hranice jak mezi Cikány a ne-Cikány, tak ovšem – a to neméně – i mezi jednotlivými cikánskými skupinami. Werner Cohn (*Mýtus cikánského národnostního hnutí*) neobyčejně vtipně a přitom případně a přesvědčivě analyzuje rétorické strategie Iana Hancocka a jejich roli v kontextu romské etnické ideologie. István Pogány (*Přijímání ustavující se národní identity: Romové střední a východní Evropy*) podobně jako Martin Kovats (*Politika romské identity: mezi nacionalizmem a chudobou*) traktuje romské etnické hnutí jako výsledek externích společenských tlaků, resp. politické poptávky mezinárodních struktur i současných států. Matt Salo (*Cikánská etnicita: Důsledky nativních kategorií a vztahů pro etnickou klasifikaci*) pak zase poukazuje na empirickou nepřiměřenost či chybnost ústředních tezí oponentů romského etnoemancipačního hnutí ve vztahu k cikánským populacím především severoamerického kontinentu. Zcela jiné výkladové schéma používá ve svém textu Beverly Nagel Lauwagie (*Etnické hranice v moderních státech: Revize Romano Lavo-Lil*), která vychází z ekologického modelu kompetitivních strategií, které jednotlivé skupiny používají a které v posledku slouží k udržování etnických hranic. Cikáni a Travelleri jsou v této optice označeni za skupiny využívající v rámci moderního státu tzv. *r-strategie* – tedy schopnost rychle rozeznat, najít a využít dočasné zdroje a následně se vzdálit za účelem hledání zdrojů nových. Jinou alternativu ke klasickým koncepcím, založených na představě sdílené etnicity, pak nabízí Sharon Gmelch (*Skupiny, které nechťejí být začleněny: Cikáni a jiné řemeslnické, obchodnické a zábavu poskytující menšiny*). Východiskem jejího textu není společný původ ani sdílená identita všech Cikánů, ale to, že odpovídající skupiny – skupiny, které chtějí setrvat v záměrné sebeizolaci od zbytku společnosti (a mezi nimiž Cikáni představují jednu z mnoha) – lze analyzovat na základě stejných ekonomických strategií, které využívají a mezi něž patří nejen způsoby obživy, ale například též kočovný způsob života. Carol Silverman se pak ve své studii (*Vyjednávání 'cikánství'. Situační strategie*) zabývá situací amerických Cikánů, kteří si udržují svoji etnickou identitu a přitom budí

dojem, že se asimilují do okolní společnosti. Na obecné rovině je pak výsledkem její analýzy velmi dynamické pojetí cikánské etnické identity.

Položíme-li si otázku, co jednotlivé stati spojuje, nabízí se přinejmenším dvě odpovědi. V teoretickém ohledu všechny zaujímají perspektivu anti-esencialismu, resp. uplatňují takové pojetí etnicity, které se odvíjí od prací Fredrika Bartha a jeho následovníků. To znamená, že představa existence etnické skupiny Cikánů/Romů zde nestojí v poloze indiskutabilního východiska, ale v poloze otázky, kterou jednotliví autoři řeší se zřetelem k různým konceptuálním, sociálním i geografickým souvislostem. V politickém smyslu lze jednotlivé linie spatřovat v kritické reflexi aktivit současných romských etnických elit a charakteru soudobého romského etnoemancipačního hnutí, ale i v reflexi různých státních a mezinárodních strategií definičně zaměřených na podporu Cikánů/Romů.

Díky důrazu na uvedenou tematickou a konceptuální orientaci působí sborník sevrženě a koherentně, hlediska jednotlivých autorů, jakož i jejich způsoby zpracování látky jsou navzájem komplementární a vhodně se doplňují. Na úrovni celku soubor vykazuje minimální množství vnitřních epistemologických a politických rozporů, což v případě typově srovnatelných publikací „čítankového“ charakteru nebývá obvyklé. Editor zjevně upřednostnil aspekt vnitřní sourodosti a jednoznačného vyznění sborníku před snahou o vytvoření takříkajíc reprezentativní kolekce nejcitovanějších prací v dané tematické oblasti, která zpravidla vede k určité rozmlženosti. Tento editorský vklad vnímám jako jednoznačně pozitivní.

Právě k editorství daného díla a jemu odpovídající profilaci celé publikace je přitom též možno učinit poznámku. V editační kariéře Marka Jakoubka na poli ciganologických bádání se totiž jedná již o 6. počín v řadě a možnost srovnávat se tedy sama nabízí. První tři díla z tohoto souboru (Jakoubek, M. – Poduška, O., eds., *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno: Doplněk 2003; Jakoubek, M. – Hirt, T., ed., *Romové: kulturologické etudy. Etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace*, Plzeň: Aleš Čeněk 2004; Hirt, T. – Jakoubek, M., eds., „*Romové*“ v osidlech sociálního vyloučení, Plzeň: Aleš Čeněk 2006), k nimž ovšem můžeme díky několik let trvající prodlevě v publikaci přidat i letos vydané *Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiska terénneho antropologického výskumu 1999 – 2005* (Jakoubek, M. – Hirt, T., eds., Nadácia otvorenej spoločnosti OSF: Bratislava 2008) byla – třebaže sjednocována obecným ciganologickým rámcem – charakterizována značnou rozrůzněností témat, jakož i přístupů, přičemž překlady se objevovaly sporadicky. V loňském roce pak Jakoubek společně s Lenkou

Budilovou vydal dílo *Cikánská rodina a příbuzenství* (Budilová, L. – Jakoubek, M., eds., Plzeň: Nakladatelství a vydavatelství Vlasty Králové, 2007), věnované v názvu uvedeným oblastem bádání, které se od předchozích editačních počinů liší právě jasnou tematickou profilací. Jedná se o tematicky zacílenou antologii, jejíž základní korpus představují překlady reprezentativního souboru textů uznávaných odborníků, které byly k dané problematice napsány ve světě v uplynulých dekadách. Na toto pojetí pak svojí monotematickou profilací sborník *Cikáni a etnicita* navazuje a nutno dodat, že tato forma jistého (jak uvádí upoutávka) *the best of* z toho, co bylo k danému tématu napsáno, je (nejen) na daném poli krokem správným směrem. Přestože je totiž v českém sociálněvědním diskurzu pomalu zaplňována mezera teoretických prací věnovaných nacionalismu a (mnohem skromněji) etnicitě, ještě větší nedostatky má tuzemská sociální věda v oblasti *aplikace* těchto teoretických konceptů na konkrétní etnografická data nebo případy. Sborník *Cikáni a etnicita* je přitom z velké části právě předvedením toho, jak se v západní Evropě a v severní Americe (případně pak u našich severních sousedů) spojuje teorie s empirií, a to na konkrétních příkladech z oblasti cikánských/romských skupin, což je u nás téma sice oblíbené, obvykle však uchopované naprosto a teoretickými, (obvykle nepřiznaně a nereflektovaně) pozitivistickými přístupy. Právě v této poloze může sborník *Cikáni a etnicita* kromě jiného sloužit také jako nastavené zrcadlo současné původní české sociálněvědní produkci v této oblasti.

Další nesporný přínos sborníku *Cikáni a etnicita* představuje v kontextu české a slovenské publikační produkce týkající se problematiky cikánských/romských skupin to, že do zdejších debat přináší hledisko renomovaných zahraničních autorů, píšících z pozic různých společenských věd a nikoli z pozic romantické obhajoby Cikánů/Romů či v zájmu politických požadavků jejich domnělých reprezentantů. Tento moment stojí za zmínku zejména z toho důvodu, že dosavadní počiny na poli studia cikánských/romských populací v ČR a SR spíše postrádají zahraniční inspiraci a trpí jednak určitou uzavřeností do sebe sama, a jednak nekritickou apologičností ve vztahu k předmětu zájmu – Cikánům/Romům. Recyklují se zde desítky let staré myšlenky, které jsou v zahraničí buď již opuštěné, nebo jsou terčem probíhajících kritik, přičemž jakékoli konceptualizace vymykající se v Čechách a na Slovensku zaběhlým výkladovým modelům jsou považovány za výstřední či neadekvátní, třebaže v zahraničí představuje tato „výstřednost“ standardní způsob pojmání dané problematiky. Sborník *Cikáni a etnicita* lze tedy vnímat také jako první soustavnější pokus konfrontovat zdejší prostředí s výsledky

zahraničního studia kolektivních identifikací cikánských/romských populací, přičemž patrně netřeba dodávat, že takový stimul byl již dlouho zapotřebí.

Tomáš Hirt